

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

Készült a TÁMOP-4.1.2-08/2/A/KMR-2009-0041 pályázati projekt keretében
Tartalomfejlesztés az ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszékén
az ELTE Közgazdaságtudományi Tanszék,
az MTA Közgazdaságtudományi Intézet
és a Balassi Kiadó
közreműködésével

Készítette: Kovács János Mátyás

Szakmai felelős: Kövér György

2011. június

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

7. hét

Kapitalizmus-összehasonlítás és közgazdaságtan

Kövér György

Tartalom

- Újkapitalizmus-metaforák
- Komparatisztika-történet
- Komparatív Gazdasági Rendszerek (CES)
- Komparatív Szocialista Rendszerek (CSS)
- Kapitalizmus-változatok (VoC)
- Kapitalizmus-változatok Kelet-Európában (VoC-EE)
- Új Összehasonlító Gazdaságtan (NCE)

Metaforák igézetében

Milyen(ek) a kelet-európai újkapitalizmus(ok)?

Osztályozási verseny: piacépítés, jó kormányzás, korrupció-csökkentés stb.; EU-csatlakozás mint rangsor; változó szempontok – változó favoritok

„Jelzős kapitalizmusok”: fogalmi burjánzás, ám érdekes feltevések

- *Kommunista örökség*: nomenklatura-kapitalizmus, politikai kapitalizmus, színlelt kapitalizmus, kapitalizmus kapitalisták nélkül, patrimoniális kapitalizmus
- *Pre-kommunista gyökerek*: oligarchikus kapitalizmus, feudál-kapitalizmus, kommunális kapitalizmus, etnikai kapitalizmus, civilizálatlan kapitalizmus
- *Bűnben fogant rendszer*: klientúra-kapitalizmus, klán-kapitalizmus, maffia-kapitalizmus, gengszter-kapitalizmus, élősködő-kapitalizmus, ragadozó-kapitalizmus, Balkán-kapitalizmus

- *Külföldi uralom*: poszt-koloniális kapitalizmus, függő-kapitalizmus, komprádor-kapitalizmus, szolga-kapitalizmus, pincér-kapitalizmus, kívülről jött kapitalizmus
- *Szabadpiaci orientáció*: vadnyugati kapitalizmus, cowboy-kapitalizmus, szélhámos-kapitalizmus, kaszinó-kapitalizmus, aukciós-kapitalizmus, Chicago-fiúk kapitalizmusa, kapitalizmus kompromisszumok nélkül
- *Social engineering*: designer-kapitalizmus, elrendelt kapitalizmus, sokk-kapitalizmus, felülről jött kapitalizmus
- *Szimbolikus földrajz*: közép-európai versus délkelet- és kelet-európai kapitalizmus, „déli“ analógiák;
- *Állam és piac viszonya*: (fejlesztő) államkapitalizmus, szabadpiaci versus szociális kapitalizmus, liberális versus koordinált/irányított kapitalizmus
- *Liberalizmus és demokrácia*: Liberál-demokratikus versus illiberális/populista/autoriter kapitalizmus
- *Befejezetlen átmenet*: születő/ébredő/éretlen kapitalizmus, fél-kapitalizmus
- *Hibrid képződmény*: duális, vegyes, középutas, harmadikutas, koktél-kapitalizmus
- *Új tulajdonjogok, hierarchiák*: menedzser-kapitalizmus, rekombináns kapitalizmus, hálózati kapitalizmus, (neo)korporatista kapitalizmus, kereskedelmi kapitalizmus, finánckapitalizmus

A jelzők tudományos értékéről (látvány és lényeg): egyszerű dichotómiák, nyugati/déli típusok átvétele, túlnyomóan gyanakvó/kritikai (antikapitalista) attitűd, pillanatfelvételek kis mintán, empiria-hiány, a „még nem tudhatjuk“ bevallása

Az összehasonlítás válfajai

Együttélő diszciplínák vagy fejlődő tudományos programok?

1. *Komparatív Gazdasági Rendszerek (CES)*
2. *Komparatív Szocialista Rendszerek (CSS)*
3. *Kapitalizmus-változatok (VoC)*
4. *Kapitalizmus-változatok Kelet-Európában (VoC-EE)*
5. *Új Összehasonlító Gazdaságtan (NCE)*

Ami kelet-európai/magyar szemszögből érdekes lehet ...

Kis komparatiztika-történet

Alapfogalmak

Osztályozás és csoportképzés, belső hasonlóság – külső eltérés, taxonómia és oksági összehasonlítás, statikus és dinamikus összehasonlítás, a változók egyirányú/ellentétes mozgása, rendszerek evolúciója, minőségi és mennyiségi összehasonlítás, rendszerkülönbségek mint szakaszkülönbségek?, mit mivel? (retorika- versus tényösszehasonlítás), az összehasonlítás szintjei, gazdasági rendszerek/alrendszerek/mechanizmusok és/vagy intézmények/alkotmányok/rezsimek, tiszta és vegyes típusok, ideál- és reáltípusok, komparatív változók (tulajdon, központosítás és koordináció – továbbá?), fő- és mellékváltozók, magatartáseméleti segítség (preferenciák, ösztönzők, információ, érdekek, környezet), *desiderata* és *odiosa*, az összehasonlító pozíciója, tudása és mértékegységei, konvergencia-tézisek

Kapitalizmus-(rendszer)elméletek

Adam Smith, Karl Marx, Max Weber, Joseph Schumpeter, Talcott Parsons, Niklas Luhmann, Anthony Giddens, Richard Sennett stb.; kapitalizmus- és szocializmus-modellek a „kalkulációs vitában”; a *Wirtschaftsstil* és a *Wirtschaftsordnung* fogalma a német történelmi iskolában és az Ordo-liberalizmusban (Walter Eucken); Ludwig Mises, Friedrich Hayek, a spontán rend és a *catallaxy*; Paul Hensel és a Marburgi Iskola; az „izmusok” összevetése és a Komparatív Gazdasági Rendszerek; Polányi Károly, Michel Albert és Gosta Esping-Andersen; Tjalling Koopmans, John Michael Montias, Alec Nove és Peter Wiles; *Varieties of Capitalism* és kelet-európai leágazásai; Kornai János rendszer fogalma; rendszer átmenetek; Kelet-Nyugat és Észak-Dél összehasonlítások; modernizációs elmélet a háttérben; „rég” és „új” komparatiztika; intézmények és gazdasági fejlődés; a jog, a politika és a kultúra mint komparatív változók; kapcsolat az „új gazdaságtörténet-írással”

1. Komparatív Gazdasági Rendszerek (CES)

Comparative Economic Systems

- Néhány reprezentáns: Morris Bornstein, Gregory Grossman, William Duffy, Tjalling Koopmans, Egon Neuberger, Jan Prybyla, Hans-Jürgen Wagener, Peter Wiles
- Folyóiratok: *Journal of Comparative Economics*, *Comparative Economic Systems*, *Comparative Economic Studies*
- Weber kérdése (miért nincs kapitalizmus Kínában?) módosul: miért nincs kapitalizmus a Szovjetunióban?
- Hidegháborús (bináris szemléletű), politika-terhes diszciplína, otthont ad a szovjetológiának, a mainstream lenézi („aki nem tudja, az összehasonlítja”), mégis: interdiszciplináris program, civilizatorikus hatással a reformközgazdaságtanra (DIM-módszer)
- Kudarcba torkollik: képtelen megjósolni egyik alappilérének, a kommunizmusnak a szétporladását és kapitalizmus-tipológiája is felületes marad
- Paradoxon: nem száll a süllyesztöbe a kommunizmussal együtt, ma is tanítják a nagy egyetemeken (pl: Paul Gregory és Robert Stuart örökzöldjének új kiadása, *a Comparing Economic Systems in the Twenty-first Century*, Boston 2004)
- „Igény van rá”, továbbvegetáló kommunista rendszerek?, kelet-európai transzformáció?, kapitalizmus-változatok?, inkább: Kína és a BRIC-országok, illetve a „harmadik világ” tolja maga előtt
- Változások: a kommunizmusról szóló fejezetek rövidülnek, de a modell-országok többsége a régi marad (az USA szabadpiaci rendszere áll szemben az európai jóléti kapitalizmusokkal, illetve Japánnal, majd jönnek a kelet-európai „újkapitalizmusok”, hozzájuk csapódik Kína, India stb, a sor végén valahol fekete-Afrika)
- A módszertan is alig módosul: Nagy Rendszerek nem-formalizált összehasonlítása intézmények (rezsimek) helyett, statikus megközelítés, ideáltípusok reáltípusok helyett, „nemzeti modellek” egymásutánja, szintetikus összehasonlítás néhány bevett változó (pl.: piac versus állam, centralizáció versus decentralizáció) mentén, (pl.: Richard Carson, *Comparative Economic Systems*, New York 1997; Stephen Gardner, *Comparative Economic Systems*, Fort Worth, 1998)
- Melyik a jobb rendszer? Homályos válaszok

- CES Magyarországon 1989 után (Bara Z.–Szabó K. (szerk.): Összehasonlító Közgazdaságtan, Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Aula, 2006)
- Egy furcsa folytatás: Kornai rehabilitálja a rendszer-összehasonlítást, helyes cél (a szocializmus-kapitalizmus kontinuitás kizárása) kétséges eszközökkel, a “rendszer-paradigma” mint újítás? Az „Anti-equilibrium” és „A szocialista rendszer” mint előzmények: CES és/vagy CSS?, rendszer-prototípusok (klasszikus rendszer), visszatérés a Nagy Elmélethez

2. Komparatív Szocialista Rendszerek (CSS)

Comparative Socialist Systems

- CSS mint hamvábaholt kutatási program (*too little too late*)
- Az 1970-es évek közepén: leválási kísérlet a CES-ről, a statikus-bináris szemlélet megkérdőjelezve (Carmelo Mesa-Lago and Carl Beck (eds), *Comparative Socialist Systems*, Pittsburgh 1975)
- Új változók beiktatása: mobilizáció, ösztönzők, preferenciák, stb, racionalitás-posztulátum, szabály-együttesek, mérési kísérletek, modellek távolsága és gravitációja
- Kelet-Európában is úzik, igaz, nem ezen a néven, ellenséges környezetben makacs történeti komparatiztika (Brus mint ősforrás), kifelé a totalitarianizmus-elméletből?, négyelemű szekvencia (hadikommunizmus, NEP, sztálini tervezgazdaság, reformok), ideáltípusok dialektikus váltakozása, csekély gazdaságtörténeti támogatás, terv-és-piac diskurzus
- Bauer Tamás és Soós K. Attila rendhagyó kísérlete: cikluselmélet és komparatiztika
- Közben minden megy tovább keleten és nyugaton is, mintha CSS nem is lett volna
- Rendszerosztályozás helyett reformtipológiák (Peter Wiles, Alec Nove, Kornai János, Marie Lavigne, Helmut Leipold, Radoslav Selucky, Joseph Wilczynski, Jan Zielinski)

3. Kapitalizmus-változatok (VoC)

Varieties of Capitalism

- '89 utáni kérdés: a kommunizmus eltűnik az összehasonlításból
- Cél: létező – fejlett – kapitalizmusok összehasonlítása, empirikusan gazdag, mégis takarékos/elegáns típusalkotás keretében, túllépni mind a „gyenge vs erős állam” paradigmán, mind a neokorporatizmuson – a vállalatokat (termelést) a középpontba: milyen koordinációs problémáik adódnak?
- Lokális, szektorális, regionális bontás, intézményi megközelítés, dimenziók: vállalatközi kapcsolatok, vállalatirányítás (*governance*), tőkepiac, oktatás, kollektív alku,
- „Intézményi komplementaritás” és „komparatív intézményi előnyök” keresése (új-institutionalista ihletés)
- Végül mindössze két típus: liberális és koordinált piacgazdaság, de nincs sorrend köztük (mediterrán típus, mint harmadik?)
- Finomítás, köztes/hibrid esetek beillesztése a tipológiába: vegyes, irányított, állami piacgazdaságok, hogy beleférjen Dél és Kelet

Az állam (*agency* és aktorok) és a gazdaság normatív összetevői (elmélet/ideológia/kultúra) hirtelen fontossá válnak az osztályozásban: meghívó Kelet-Európának, miközben az itteni esetek hiányoznak vagy legfeljebb díszítik a nyugati tipológiákat

Irodalom

- Bruno Amable: *The Diversity of Modern Capitalism*, Oxford 2003.
- Peter Hall and David Soskice (eds): *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford 2001.
- Bob Hancké, Martin Rhodes and Mark Thatcher (eds): *Beyond Varieties of Capitalism. Conflict, Contradictions, and Complementarities in the European Economy*, Oxford 2007.
- Vivien Schmidt: *The Futures of European Capitalism*, New York 2002.
- Wolfgang Streeck and Kathleen Thelen, eds: *Beyond Continuity: Institutional Change in Advanced Political Economies*, Oxford 2005.

4. Kapitalizmus-változatok Kelet-Európában (VoC-EE)

Vajon folytatható-e a CSS töredékes hagyománya?

- Közben: transzformáció-kutatás, leírás, analízis és „kis történetek” a „Nagy Összegzések” helyett, rendszer-összehasonlítás helyett rendszerelemek összehasonlítása néhány ország (nem régió) között egy-két dimenzió mentén, empiria- és indukcióigény
- A tipikus transzformáció-kutatási területek (privatizáció, piacosítás, stb) mind részletezőbb feltárása, de a vizsgált intézményeket/politikákat/kultúrákat nem kötik csokorba, és e csokrokat nem hasonlítják szisztematikusan össze sem Kelet-Kelet, sem Kelet-Nyugat metszetben
- Lenne talán még egy opció: tovább vinni a CES egyik oldalágát, legalább munkahipotézisként: furcsa (nem biztos, hogy baj), hogy a regionális összegzések hiányoznak, Michel Albert vagy Gosta Esping-Andersen nyomán elvileg lehetne a „dunai” a „balti” vagy a „balkán-mediterrán” kapitalizmus fogalmával kísérletezgetni
- Marad a kérdés: hogyan legyen mégis az ember kellően szintetikus és mégsem rendszerparadigma-hívő?
- Friss/kiforratlan kutatási program még, kísérletező stádium
- David Stark és Bruszt László (VoC-közeli) típusaival indul a menet: „utak/ösvények”, neoliberalizmus-kritika, gazdasági és politikai intézmények együttes vizsgálata (vita Michael Burawoy-jal: *American Journal of Sociology* 2001/4), útfüggőség és választás (*bricolage*), rekombináció, szervezetelméleti/hálózati fogalmak, minden CES-határ áthágva, komplexitás
- A kutatás tárgya, az intézmények folyékony halmazállapotúak, az átmenet fő jellemzői: világpiaci hatás, a transzformer állam kapacitása és ideológiája, ezért új változókat kell bekapcsolni a VoC-modellbe: iparpolitika, transznacionális vállalatok, függőség, identitás, populizmus, szociálpolitika (Latin-Amerika mint analógia, neoliberalizmus mint mumus)
- Új típusok: államalkotta, világpiac-generálta és beágyazott neoliberalizmus, illetve neokorporatizmus, „kapitalizmus alulról, felülről és kívülről”, „hibrid”, „patrimoniális” és „liberális” kapitalizmusok
- Merész hipotézisek, intézményi és politikai változók keverése

Irodalom

Lucian Cernat: *Europeanization, Varieties of Capitalism and Economic Performance in Central and Eastern Europe*, New York 2006.

Bernard Chavance and Eric Magnin: *National Trajectories of Post-Socialist Transformation: Is There a Convergence Towards Western Capitalism?*, Dordrecht 2000.

Dorothee Bohle and Bela Greskovits: *Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism. Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe*, *West European Politics* 2007/3;

Lawrence King: *Central European Capitalism in Comparative Perspective*, in: Bob Hancké et al (eds) *Beyond Varieties ...*, 2007.

David Lane et al (eds): *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*, New York 2007.

Ivan Szelenyi and Lawrence King: *Post-Communist Economic Systems*, in: Neil Smelser and Richard Swedberg, *Handbook of Economic Sociology*, Princeton 2005.

5. Új Összehasonlító Gazdaságtan (NCE)

- Vadonatúj fejlemény: *Journal of Comparative Economics*, módszertani váltás ígérete (Simeon Djankov, Edward Glaeser, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer, *The New Comparative Economics*, *Journal of Comparative Economics*, 2003 december), kapcsolódás az „új gazdaságtörténet-íráshoz”
- Kommunizmus már nem játszik, de poszt-kommunizmus igen
- Intézmények és hatásaik a gazdasági teljesítményre, neoklasszikus modellálás (méréssel), a kevesebb több? (Brada), intézmények endogenitása, útfüggőség, visszamenőleges racionalitás-feltevés, a múlt politikai gazdaságtana, a „nagyon hosszú táv”, a „nagyon széles összehasonlítás”, Acemoglu, Robinson, Johnson, Aghion, Roland, Glaeser, Shleifer, Vishny, stb politikai alapfogalmak (forradalom, diktatúra, demokrácia, oligarchia, populizmus, stb) közgazdasági magyarázatai, Nagy Kérdés: diktatúra vagy „rendetlenség” (terv vagy piac?) , az „új gazdaságtörténetészek” és a kommunizmus-elmélet, a jog, a politika és a kultúra mint komparatív változók, az „intézményi lehetőségek határa”, (*civic capital*) az intézmények átültethetősége (gyarmatosítás)

Összegzés

Az összehasonlító magányossága
A „Nagy Rendszerek”-től a kis intézményekig – és vissza?
Egyediek-e a poszt-kommunista típusok?
A magyar kapitalizmus Kelet-európai tükörben
Túl a metaforákon?

Irodalom

Kötelező

Daron Acemoglu: A gazdasági fejlődés gyökerei, Rajk–Ráday 2007. (részletek)
Peter Hall and David Soskice (eds): *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford 2001., Előszó
Kornai János: A rendszerparadigma, *Közgazdasági Szemle* 1999/7–8.
Ivan Szelenyi and Lawrence King: Post-Communist Economic Systems, in: Neil Smelser and Richard Swedberg, *Handbook of Economic Sociology*, Princeton 2005.

Ajánlott

- Peter Boettke et al.: The New Comparative Political Economy, *Review of Austrian Economics*, 2005/18.
- Simeon Djankov, Edward Glaeser, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer: The New Comparative Economics, *Journal of Comparative Economics*, 2003. december
- Dorothee Bohle and Bela Greskovits: Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism. Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe, *West European Politics* 2007/3.
- Paul Gregory and Robert Stuart: *Comparing Economic Systems in the Twenty-first Century*, Boston 2004.
- Philip Hanson: The Tasks Ahead in Comparative Economic Studies: What Should We Be Comparing? *Japanese Journal of Comparative Economics*, January 2007.